

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Een crisis van de partijdemocratie?

van der Brug, W.

Publication date

2008

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van der Brug, W. (2008). *Een crisis van de partijdemocratie?* (Oratiereeks). Vossiuspers UvA.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Een crisis van de partijendemocratie?

Vossiuspers UvA is een imprint van Amsterdam University Press.
Deze uitgave is totstandgekomen onder auspiciën van de Universiteit van Amsterdam.

Omslag: Nauta & Haagen, Oss
Opmaak: JAPES, Amsterdam
Foto omslag: Carmen Freudenthal, Amsterdam

ISBN 978 90 5629 513 4
© Vossiuspers UvA, Amsterdam, 2008

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j^o het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Een crisis van de partijendemocratie?¹

Rede

uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van
hoogleraar Algemene Politicologie
in het bijzonder politieke processen en politiek gedrag
aan de Universiteit van Amsterdam
op woensdag 28 november 2007

door

Wouter van der Brug

 VOSSIUSPERS UVA

*Mevrouw de Rector Magnificus,
Meneer de decaan,
Geachte toehoorders,*

Met het uitspreken van deze rede aanvaard ik de leerstoel *Algemene politicologie, in het bijzonder politieke processen en politiek gedrag*. Deze benoeming is voor mij een grote eer, niet alleen omdat het een centrale leerstoel is aan de grootste politico-logische opleiding in Nederland, maar ook omdat zij onder enigszins verschillende titels bestaat sinds de oprichting van de Zevende Faculteit in 1947 en daarmee teruggaat tot de oprichting van politicologie als academische discipline in Nederland.

Politicologie heeft zich in de afgelopen zes decennia in Nederland ontwikkeld van een sterk op de geesteswetenschappen georiënteerd vakgebied tot een duidelijke sociaal-wetenschappelijke discipline, waarin onderzoek minder leunt op gevalsbeschrijvingen en zich in plaats daarvan richt op algemene theorievorming door middel van het vaststellen van systematische patronen en wetmatigheden in politieke gedragingen en processen. Het streven naar algemene theorievorming geldt overigens niet alleen voor kwantitatief georiënteerde onderzoekers, maar ook voor de meeste politicologen die zich op kwalitatieve gegevens baseren. De discipline heeft zich internationaal eveneens op deze manier ontwikkeld, maar uiteraard niet overal op dezelfde manier en in hetzelfde tempo.

De politicologische opleiding aan de UvA was vlak na de oprichting zo breed omschreven dat ongeveer alles wat relevant zou kunnen zijn tot de opleiding behoorde. Dit leidde tot een dusdanig overladen studieprogramma dat van de eerste generatie studenten slechts 9 procent ooit is afgestudeerd, en dat na gemiddeld 9 jaar.² De voornaamste inhoudelijke bijdragen van Jan Barents, de eerste leerstoelhouder aan de UvA, bestond uit een zoektocht naar de kern van het vakgebied.³ Daarnaast is Barents als 'institution builder' van eminent belang geweest voor de discipline. Hij was medeoprichter van de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek en van de International Political Science Association.

WOUTER VAN DER BRUG

Een van de weinige studenten van de eerste generatie die wel afstudeerde en die daarnaast ook nog promoveerde in de politieke wetenschap, was Hans Daudt. Deze vrijwel bovenmenselijke prestatie kwalificeerde hem al snel voor de opvolging van Jan Barents toen deze helaas al op vierenveertigjarige leeftijd overleed. Daudt heeft in Amsterdam een sterke impuls gegeven aan de ontwikkeling van de politicologie tot een sociale wetenschap en hij heeft zich ook sterk gemaakt voor de ontwikkeling van de empirische politicologie, met de daarbij behorende onderzoeksmethoden. Deze nadruk op de sociaal-wetenschappelijke benadering gold trouwens ook voor andere 'tweede-generatie'-hoogleraren aan deze faculteit, met name Rob Mokken en Marten Brouwer, en het geldt eveneens voor Daudts opvolgers, Hanspeter Kriesi en later mijn eigen leermeester Cees van der Eijk. Wie mijn werk kent, zal weten dat ik mij ook in deze traditie plaats, en in dit opzicht kent deze leerstoel met mijn benoeming dus een duidelijke continuïteit. Mijn voorgangers hebben zich op deze leerstoel ontwikkeld tot internationale zwaargewichten in de discipline, en op dit moment kan ik slechts hopen in dat opzicht een waardig opvolger te zullen zijn.

In deze inaugurele rede wil ik graag een aantal onderzoekslijnen schetsen, waarmee ik de empirische politicologie aan de UvA nationaal en internationaal wil profileren. Deze onderzoekslijnen hebben in brede zin betrekking op een van deze klassieke thema's van de politicologie: de werking van representatie en participatie in gevestigde democratieën. Uiteraard waren vragen rond het functioneren van representatieve democratieën ten tijde van de oprichting van de Zevende Faculteit in 1947 uiterst relevant, vanwege de toen recente ervaringen met het fascisme en nationaal-socialisme en vooral ook vanwege het ineenstorten van de Weimar Republiek. 'Weimar' is voor velen het schrikbeeld van een democratie waar het politieke midden steeds meer terrein verloor ten koste van extremistische partijen ter linker- en rechterzijde, waardoor gematigde stromingen geen stabiele meerderheidsregering konden vormen en men aldus genoodzaakt was een coalitie aan te gaan met de NSDAP. Dit luidde het einde in van een democratie die toch al uiterst instabiel was.

Hoewel weinigen de huidige politieke ontwikkelingen in West-Europa met Weimar zouden willen vergelijken, is er momenteel eveneens sprake van een sterke ongerustheid over de toestand van de moderne parlementaire democratie, niet alleen in Nederland, maar in vrijwel alle gevestigde democratieën. Velen maken zich zorgen over het electorale verlies van middenpartijen, over de sterk schom-

EEN CRISIS VAN DE PARTIJENDEMOCRATIE?

melende verkiezingsuitslagen en over de opkomst van radicale partijen ter linker- en rechterzijde van het politieke spectrum. Daarbij wordt vaak gesproken van een ‘crisis’ en volgens onze collega Peter Mair staan we wellicht zelfs aan de vooravond van het einde van de parlementaire democratie zoals we die kennen.⁴

De verschillende onderzoekslijnen waaraan ik de afgelopen jaren heb gewerkt en die ik de komende jaren verder wil ontwikkelen, hebben alle te maken met veranderingen van het karakter van de partijendemocratieën in Westerse landen. In mijn rede wil ik graag de contouren schetsen van deze verschillende onderzoekslijnen rond de veranderende partijendemocratie en aan de hand daarvan iets meer zeggen over onze kennis van verschillende aspecten van de vermeende crisis van Europese partijendemocratieën.

De toegenomen instabiliteit van verkiezingsuitslagen

De eerste onderzoekslijn richt zich op het gedrag van kiezers en vooral op electorale veranderingen. Een van de veelgenoemde aspecten van de crisis van partijen is dat partijen steeds slechter in staat zijn een stabiele groep kiezers aan zich te binden. Kiezers zouden als stuifzand met alle winden meewaaien, waardoor verkiezingsuitslagen steeds grotere schommelingen vertonen.⁵

Deze toegenomen instabiliteit in verkiezingsuitslagen hangt samen met processen van emancipatie van burgers die zich in alle westerse landen hebben voorgedaan. Geëmancipeerde burgers voelen minder sterke groepsloyaliteiten en maken hun keuzes meer dan voorheen op basis van persoonlijke afwegingen, hetgeen ontegenzeggelijk leidt tot grotere schommelingen in verkiezingsuitslagen. Mijn collega Mark Franklin heeft aangetoond dat deze processen zich in alle westerse democratieën voordoen, hoewel er tussen landen verschillen zijn in het tempo waarin deze veranderingen plaatshebben en het moment waarop ze inzetten.⁶ Dezelfde Mark Franklin heeft aangetoond dat met de afname van de effecten van sociaal-structurele factoren, zoals sociale klasse en religie, inhoudelijke overwegingen belangrijker zijn geworden bij de keuze voor een bepaalde partij.

Uiteraard is het voor kiezers vrijwel niet mogelijk alle inhoudelijke thema’s mee te wegen in hun keuze, en daarom is het belangrijk dat partijen een helder ideologisch profiel hebben. Kiezers kunnen dan kiezen voor een partij die ideologisch dicht bij hen staat en kunnen op deze wijze, zonder kennis van de partijprogram-

WOUTER VAN DER BRUG

ma's, toch een inhoudelijk beredeneerde keuze maken. Een van de resultaten van mijn eigen promotieonderzoek was dat tot het einde van de jaren tachtig in Nederland zelfs de minst geïnteresseerde kiezers goed bleken te weten waar partijen stonden inzake een aantal concrete strijdpunten, door de algemene kennis die men had van hun ideologisch profiel.⁷

Sinds het einde van de jaren tachtig zien we echter dat het ideologische profiel van veel politieke partijen minder duidelijk is geworden en dat de grote partijen zich ideologisch minder duidelijk van elkaar onderscheiden. Dit betekent enerzijds dat het voor kiezers moeilijker wordt te weten waar partijen precies (voor) staan. Daarnaast zullen kiezers die zich op inhoudelijke kwesties oriënteren hierdoor steeds vaker van partij wisselen.

Onderzoekers ondervinden grote problemen bij de analyse van partijkeuze wanneer veel kiezers voor meerdere partijen een sterke voorkeur hebben. De standaardmethoden voor de analyse van partijkeuze ondervinden dan ernstige schattingsproblemen, doordat deze variabele geen informatie bevat over de voorkeuren voor partijen waarop iemand niet heeft gestemd.⁸ Daarnaast zijn deze standaardmethoden ongeschikt voor een vergelijkende analyse van partijkeuze over meerdere verkiezingen heen. Bij iedere verkiezing kiest men immers uit een ander aanbod van partijen en dus is er bij iedere verkiezing een andere afhankelijke variabele die men probeert te verklaren. Een van de belangrijke bijdragen aan het electoraal onderzoek van mijn directe voorganger Van der Eijk is de ontwikkeling geweest van een alternatieve manier om de determinanten van partijkeuze te schatten. Hierin wordt partijkeuze voorgesteld als een proces dat in twee fasen verloopt: een fase waarin kiezers voorkeuren voor verschillende partijen ontwikkelen en een fase waarin kiezers op grond van deze voorkeuren hun uiteindelijke keuze maken. Deze methode kent niet de schattingsproblemen van gangbare methoden en stelt ons in staat vergelijkende studies te maken van partijkeuze over verschillende verkiezingen heen.

Recentelijk hebben Cees van der Eijk, Mark Franklin en ik deze methode toegepast om de effecten van macro-economische omstandigheden op individueel kiesgedrag te analyseren.⁹ Onze analyses laten zien dat economische omstandigheden slechts een gering effect hebben op partijvoorkeuren, maar dat die kleine effecten toch grote gevolgen kunnen hebben voor verkiezingsuitslagen wanneer de grootste partijen sterk met elkaar concurreren om de voorkeur van dezelfde groep kiezers. Wij tonen aan dat de grootste regeringspartijen meestal profiteren van

EEN CRISIS VAN DE PARTIJENDEMOCRATIE?

gunstige economische ontwikkelingen – wat uiteraard de verwachting was – maar dat zij dit meestal doen ten koste van kleinere regeringspartijen. Ook blijkt de wijze waarop macro-economische omstandigheden doorwerken op verkiezingsuitslagen afhankelijk te zijn van de mate waarin regeringspartijen duidelijk verantwoordelijk zijn voor het beleid. In tweepartijstelsels worden partijen vaak afge-rekend op het in het verleden gevoerde beleid. Maar in stelsels zoals het Nederlandse, waarin het niet heel duidelijk is welke partij precies verantwoorde-lijk is voor welk deel van het gevoerde beleid, zijn kiezers minder geneigd rege-ringspartijen af te rekenen op het in het verleden gevoerde beleid en juist meer geneigd te kijken naar de verwachtingen voor de toekomst.

Ik noem een aantal van deze onderzoeksresultaten, omdat ze laten zien dat we met deze nieuwe onderzoeksbenadering enkele tekortkomingen van het traditio-nele kiezersonderzoek verhelpen. Het traditionele kiezersonderzoek is bekriti-seerd vanwege de sterke nadruk op individuele keuzeprocessen (in plaats van groepsprocessen), waarbij deze keuzeprocessen bovendien niet worden beschouwd vanuit hun institutionele en historische context. Ik denk dat veel electoraal onder-zoek inderdaad als probleem heeft dat het zich te sterk richt op de vraagzijde van het electorale keuzeproces: kenmerken van kiezers. Onze nieuwe benadering richt zich juist op de wisselwerking tussen partijen en kiezers en situeert het gedrag van individuen in de institutionele, strategische en macro-economische context waarin dit plaatsheeft.

Hoewel deze nieuwe benadering van de analyse van kiesgedrag zich laat vereni-gen met verschillende theoretische perspectieven, beschouw ik het rationele keu-zeperspectief als het meest geschikte analytische kader om politieke processen te analyseren en te begrijpen. Nu ligt het wellicht voor de hand te denken dat onder-zoek waarin de interactie tussen kiezers, partijen en context centraal staat zich slecht laat verenigen met de rationele keuzebenadering. Een veelgehoorde kritiek is immers dat rationele keuzebenaderingen slechts individuele processen model-leren en dat men onvoldoende oog heeft voor de sociale en politieke context waar-binnen deze processen plaatsvinden. Dit is echter een misvatting. Rationele keuze-modellen gaan ervan uit dat een actor, zoals een kiezer of een politieke partij, uit een aantal keuzealternatieven de optie zal kiezen die hem of haar het hoogste nut oplevert. Omgevingsfactoren zijn in deze benadering van belang omdat de omge-ving kansen en beperkingen oplegt aan het gedrag van verschillende actoren en dus in hoge mate bepaalt welke keuzealternatieven er überhaupt zijn. Onderzoek naar

WOUTER VAN DER BRUG

de interactie tussen individueel gedrag en de context waarin dat gedrag plaatsvindt, is dus uitstekend verenigbaar met het rationele keuzeperspectief.

Om een verwachting te kunnen uitspreken over de keuze die een actor maakt uit de verschillende alternatieven moet men de nutsfunctie modelleren. In de economie werkt men deze modellen vaak uit langs de lijn van economisch eigenbelang en het streven naar verbetering van inkomen en welstand (in het geval van burgers) en winstmaximalisatie (in het geval van bedrijven). In de politicologie gaan we ervan uit dat deze nutsfuncties voor een belangrijk deel worden bepaald door ideologie en waarden. Iemand die graag ziet dat christelijke waarden worden bevorderd en verwacht dat een stem op een christelijke partij daaraan bijdraagt, kan dus zijn (of haar) nut maximaliseren door op een dergelijke partij te stemmen. Hetzelfde geldt voor iemand die op een linkse partij stemt in de verwachting sociale zekerheid te bevorderen of iemand die op een rechts-populistische partij stemt in de verwachting dat daarmee het asielbeleid strenger wordt. Op deze wijze is het rationele keuzeperspectief uitstekend bruikbaar als analytisch kader ter verklaring van electorale keuzeprocessen.¹⁰

Ik beschouw de recente ontwikkelingen in het kiezersonderzoek, waarin we ons richten op de interactie tussen kiezers, partijen en de strategische en institutionele context, als zeer beloftevol. Tot nu toe is deze benadering onder andere toegepast bij de analyse van rechts-populistische partijen en hun aanhangers, van de relatie tussen Europese verkiezingen en nationale politiek en de invloed van macro-economische omstandigheden op electorale processen. Ik verwacht dat bredere toepassingen van deze benadering het electoraal onderzoek centraler zal positioneren in de politicologie, juist omdat we niet alleen meer weten van electorale keuzeprocessen op microniveau, maar omdat we eveneens meer aandacht besteden aan de doorwerking van deze microprocessen op macroniveau. Het is dan ook verheugend dat mijn naaste collega Jean Tillie onlangs is benoemd tot bijzonder hoogleraar Electorale Politiek namens de Stichting Kiezersonderzoek Nederland. Jean Tillie heeft veel bijgedragen aan de ontwikkeling van deze benadering, en ik zie uit naar onze verdere samenwerking.¹¹

Terugkerend naar de vermeende crisis van de partijdemocratie, moeten we dus een duiding geven van de toegenomen instabiliteit van verkiezingsuitslagen. Velen leggen hierbij de nadruk op de ‘zwevende kiezer’. In 1999 heb ik in mijn eerste internationale tijdschriftartikel, getiteld ‘Floating voters or wandering parties’,

EEN CRISIS VAN DE PARTIJENDEMOCRATIE?

betoogd dat het niet de kiezers zijn die zweven, maar de partijen.¹² We zien dat de grote politieke partijen zich ideologisch minder duidelijk van elkaar zijn gaan onderscheiden. Dit geldt zeker voor vertegenwoordigers van de stromingen die in belangrijke mate hebben bijgedragen aan het vormgeven van de naoorlogse verzorgingsstaten in veel Europese landen: de sociaal-democratie en de christen-democratie. Beide stromingen lijken de basisbeginselen van de liberale democratie te hebben geaccepteerd, maar hebben nog geen heldere en geprofileerde visie ontwikkeld op de toekomst van de welvaartsstaten die ze zelf hebben vormgegeven. Ook zijn ze op zoek naar een toekomstvisie op problemen rond immigratie en integratie van minderheden. In de meeste West-Europese landen zijn de inhoudelijke verschillen tussen de grote politieke partijen hierdoor niet alleen kleiner geworden, maar zijn hun posities ook onduidelijker geworden.

Destijds wees ik er tevens op dat opvattingen van kiezers op geaggregeerd niveau zeer stabiel zijn en dat ook voorkeuren voor partijen stabiel zijn. Echter, als partijen zich inhoudelijk niet erg duidelijk van elkaar onderscheiden dan zullen kiezers die op basis van inhoudelijke oordelen een keuze maken, vaak tot op het laatste moment twijfelen tussen twee of meer partijen die zij vrijwel even aantrekkelijk vinden.¹³ Dit leidt tot twee ogenschijnlijke paradoxen. De eerste is dat factoren die voor kiezers zelf niet erg belangrijk zijn bij het bepalen van hun voorkeur voor partijen, zoals beoordelingen van kandidaten of kleine blunders in de campagnevoering, juist in veel gevallen net even de doorslag kunnen geven in de partijkeuze. De tweede ogenschijnlijke paradox is dat voorkeuren voor partijen tamelijk stabiel zijn, terwijl verkiezingsuitslagen vaak zeer instabiel zijn. De grotere schommelingen in verkiezingsuitslagen moeten dan ook niet worden gezien als een indicatie dat de partijdemocratieën in een crisis zouden verkeren. De meeste burgers kiezen op basis van inhoudelijke overwegingen. De middenpartijen zijn meer op elkaar gaan lijken en naarmate de afstand tussen partijen kleiner wordt, zullen kiezers daartussen gemakkelijker switchen. Daarnaast zijn de middenpartijen naar elkaar toe gekropen, waardoor er meer ruimte is ontstaan voor partijen aan de uiteinden van het politieke spectrum. Hoewel de schommelende verkiezingsuitslagen uiteraard veel onzekerheid veroorzaken onder politieke en bestuurlijke elites,¹⁴ is er vanuit democratisch oogpunt niets op tegen.

Schommelende verkiezingsuitslagen en nieuwe scheidslijnen?

Een tweede mogelijke verklaring voor de instabiliteit van verkiezingsuitslagen is dat het belang van de links-rechtstegenstelling in West-Europa is afgenomen. In deze lijn van argumentatie gaat het er niet zozeer om dat partijen in links-rechts-termen naar elkaar zijn toegekropen, maar dat deze tegenstelling op zichzelf minder belangrijk is geworden. Deze lijn van argumentatie komen we tegen bij Inglehart, Kitschelt en recentelijk bij Kriesi en zijn onderzoeksgroep.¹⁵ Volgens Inglehart worden conflicten rond sociaal-economische verdelingskwesaties steeds minder belangrijk en worden vooral voor de jongere generatie die in betrekkelijke welvaart is opgegroeid immateriële waarden, zoals een schoon milieu, steeds belangrijker. Hij zag de opkomst van de milieubeweging en van groene partijen in de jaren zeventig en tachtig als een uiting van de politisering van deze immateriële waarden. Dit betekent dat in Ingelhart's optiek de sociaal-economische dimensie richtinggevend is voor de ene generatie en een andere ideologische of waardentegenstelling voor een andere generatie.

Anderen – zoals Kitschelt, Kriesi, Middendorp en Pellikaan¹⁶ – hebben een tweedimensionaal model uitgewerkt, met op de ene as sociaal-economische tegenstellingen en op de andere as iets anders. De betekenis van die tweede as wordt verschillend geïnterpreteerd. Kitschelt en Middendorp noemen het een autoritair-libertaire dimensie, waarbij het gaat om zaken die te maken hebben met recht en orde en met christelijke zeden aan de ene kant en persoonlijke vrijheid aan de andere. Hanspeter Kriesi ziet in een recente bijdrage een nieuwe dimensie ontstaan rond de structurele belangentegenstelling tussen de winnaars en verliezers van de mondialisering. Aan de ene kant bestaat er een groep burgers die ten gevolge van de mondialisering van nationale economieën hun baan ziet verdwijnen naar lagelonenlanden in Azië, terwijl er voor de overgebleven banen steeds meer concurrentie is van goedkope arbeidskrachten uit vooral Oost-Europa ten gevolge van de openheid van de Europese markt. Kriesi verwacht dat deze ‘verliezers van de mondialisering’ tegen verdere Europese eenwording zullen zijn, vóór protectionistische maatregelen en tegen de komst van immigranten. Aan de andere kant is er een groep burgers – de winnaars van de mondialisering – die hiervan juist profiteert doordat de eigen carrièremogelijkheden er groter door zijn geworden en zij door Oost-Europese arbeidsmigranten goedkoop het dak kunnen laten dekken van hun tweede huisje in Frankrijk. Volgens Kriesi en zijn onderzoeksgroep

EEN CRISIS VAN DE PARTIJENDEMOCRATIE?

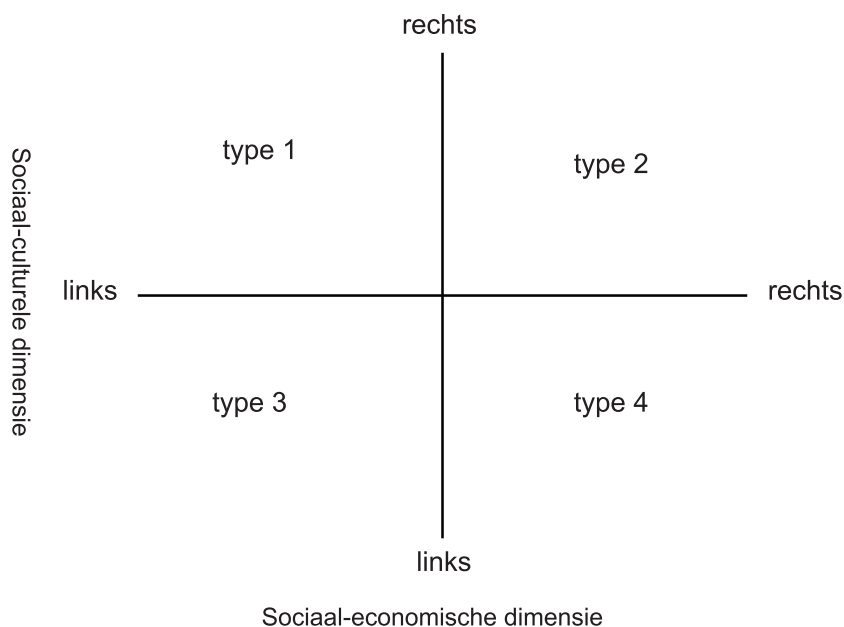
heeft deze structurele tegenstelling zich ontwikkeld tot een tweede politieke scheidslijn in de Europese partijstelsels. Dit betekent dat zowel het gedrag van partijen als de attitudes van burgers worden gestructureerd door twee dimensies, die ik in navolging van Kriesi maar even een sociaal-economische en een culturele scheidslijn zal noemen. Huib Pellikaan heeft eenzelfde soort ruimtelijk model ontwikkeld voor het Nederlandse partijpolitieke landschap.

Ik kan mij gedeeltelijk vinden in de theorie van Kriesi, maar op twee punten heeft hij mijns inziens ongelijk. Het eerste punt waarop wij verschillen betreft de gedachte dat nieuwe politieke tegenstellingen voornamelijk voortkomen uit structurele belangtegenstellingen. Deze klassieke sociologische benadering van politieke processen is niet langer overtuigend. Voor een deel komt dit doordat deze onvoldoende oog heeft voor het belang van politieke opvattingen die niet voortkomen uit persoonlijke of collectieve belangen. Voor een ander deel komt dit door de toenemende complexiteit van de hedendaagse samenleving, waardoor dezelfde persoon soms winnaar en soms verliezer van de mondialisering kan zijn. Een telefoniste kan de ene week haar plafond goedkoop laten witten door een Oost-Europeaan die hier een klusbedrijf is begonnen en de volgende week haar baan kwijtraakt doordat het callcenter waarvoor ze werkte zich in India vestigt. De bloembollenkweker die zijn bollen laat pellen door Poolse seizoensarbeiders, loopt de volgende maand wellicht te hoop tegen het asielzoekerscentrum dat in de buurt wordt gevestigd. Modellen die ideologische voorkeuren van burgers, hun politieke opvattingen ten aanzien van concrete kwesties, of hun electorale keuzen verklaren uit maatschappelijke posities, hebben dan ook weinig verklarende kracht. Ik denk wel dat Kriesi gelijk heeft dat twee ideologische dimensies ten grondslag liggen aan de opvattingen van kiezers ten aanzien van de belangrijkste politieke thema's. De posities van burgers op deze dimensies laten zich echter slecht verklaren vanuit hun maatschappelijke posities.

Het tweede punt waarop mijn visie afwijkt van die van Kriesi en ook van Pellikaan betreft de claim dat niet alleen attitudes van burgers, maar ook de posities van partijen, door twee dimensies worden gestructureerd. Op basis van analyses van zogenaamde 'expert survey data' uit veertien van de vijftien oorspronkelijke EU-lidstaten komen Joost van Spanje en ik tot de conclusie dat dit niet het geval is.¹⁷ Standpunten van partijen ten aanzien van zeer verschillende thema's zijn heel sterk met elkaar gecorreleerd. Met andere woorden, partijen die linkse standpunten innemen bij sociaal-economische onderwerpen, zijn ook links op het gebied

WOUTER VAN DER BRUG

van thema's als individuele vrijheid en migratie, en partijen die sociaal-economisch rechts zijn, zijn ook rechts inzake andere thema's. Een uitzondering is de Europese eenwording, waarbij de partijen in het politieke centrum over het algemeen vóór verdere Europese eenwording en uitbreiding zijn en de tegenstand grotendeels komt van de radicale linker- en rechterzijde van het spectrum – overigens op grond van verschillende argumenten.

Figuur 1: Typologie van ideologische posities

We weten dus dat standpunten van partijen grotendeels langs één dimensie georganiseerd zijn, terwijl de opvattingen van kiezers ten aanzien van een aantal belangrijke politieke thema's door twee dimensies worden gestructureerd. De twee dimensies kunnen we grafisch weergeven zoals in figuur 1. Op de horizontale as staan posities weergegeven op de sociaal-economische dimensie. Hoe linkser iemand zich op deze dimensie bevindt, des te meer is hij of zij voor inkomensnivellering, voor behoud van arrangementen van de verzorgingsstaat en tegen privatisering. Hoe rechtser men staat, des te meer is men voor de vrije markt en tegen een

EEN CRISIS VAN DE PARTIJENDEMOCRATIE?

grote overheid. Wie op de verticale as bovenaan staat is voor een streng asielzoekersbeleid, vindt dat immigranten zich dienen aan te passen en dat er streng opgetreden moet worden tegen criminaliteit. Wie helemaal onderaan staat op deze dimensie vindt juist dat er een ruimhartig asielzoekersbeleid moet zijn, dat immigranten hun eigen cultuur en gewoonten mogen behouden en dat criminaliteitsbestrijding meer gebaat is bij preventie dan bij zwaardere straffen. Uiteraard kan iedereen posities innemen tussen deze uitersten in.

Op basis van die twee dimensies kunnen we ons schematisch dus vier ideaaltypen voorstellen (zie figuur 1). Er zijn mensen die sociaal-economisch links zijn en ook links wat betreft culturele onderwerpen, zoals immigratie, integratie en criminaliteitsbestrijding. Er zijn mensen die op beide dimensies een 'rechtse' positie innemen, maar er zijn er ook die op de ene dimensie links zijn en op de andere dimensie rechts. Partijposities zijn tot zeer recentelijk echter grotendeels langs één dimensie georganiseerd, hetgeen betekent dat er vrijwel geen partijen zijn die links zijn ten aanzien van economische kwesties en rechts op culturele strijdpunten (type 1), of rechts bij sociaal-economische onderwerpen en links op culturele (type 4). Bijna alle partijen zijn van het type 2 of type 3. Op basis van enquêtegegevens weten we dat in de meeste West-Europese landen de meerderheid van de bevolking naar links neigt op de sociaal-economische dimensie en naar rechts op de culturele dimensie. In de meeste West-Europese landen komt type 1 dan ook het meest voor en type 4 het minst. De grootste van de vier groepen is sociaal-economisch links en sociaal-cultureel rechts. In Nederland wordt vaak gesproken van de 'ruimte op rechts', maar de ruimte ligt niet op rechts maar bij deze links-rechts combinatie. Deze groep wordt in het huidige West-Europa dus niet politiek vertegenwoordigd.

Het feit dat zo'n grote groep burgers politiek niet vertegenwoordigd is, zal naar mijn stellige verwachting leiden tot belangrijke veranderingen in de partijstelsels van de verschillende Europese landen, maar ik kan niet voorspellen tot welke veranderingen dit zal leiden. De vraag is wie er in dat gat zal duiken? Radicaal linkse partijen zoals de Nederlandse SP of de Duitse *Linke Partei*? Nieuwe partijen? Of zullen de rechts-populistische partijen als het Vlaams Belang en de Deense Volkspartij zich steeds linkser gaan oriënteren in sociaal-economisch opzicht? Dit kan ik niet voorspellen, maar ik zal er zeker onderzoek naar blijven doen.

WOUTER VAN DER BRUG

Wat zijn de implicaties van dit alles voor de vermeende crisis van de partijdemocratie? In mijn ogen is er wel een probleem, maar ik ben er niet van overtuigd dat dit iets te maken heeft met de politieke partij als organisatievorm of met afnemende aantallen (actieve) partijleden. Voor de relatie met kiezers zijn die partijleden al veel langer van minder belang. Er is echter wel een *probleem van representatie*. Aan de ene kant heeft dit te maken met het feit dat de posities van kiezers niet overeenstemmen met die van partijen, maar wellicht nog belangrijker is het beleid dat wordt gevoerd. Uit publiek opinieonderzoek blijkt dat er onder West-Europese burgers veel steun bestaat voor de arrangementen van de welvaartsstaat en voor inkomensnivellering.¹⁸ Het lijkt er dus sterk op dat het EU-beleid dat zich richt op privatisering en versterking van de vrije markt flink uit de pas loopt met de publieke opinie in Europa die sociaal-economisch sterker naar links neigt. Daarnaast heeft er tot diep in de jaren negentig een taboe gerust op discussies over het migratie- en integratiebeleid in veel Europese landen, terwijl een minderheid van de burgers in de meeste landen vindt dat migratie positief heeft uitgepakt. Ik beschik niet over data om dit te kunnen ondersteunen, maar het lijkt erop dat het beleid in de meeste Europese landen – op de Scandinavische landen na – tot diep in de jaren negentig rechts is geweest op sociaal-economisch terrein en links op het vlak van culturele strijdpunten zoals immigratie. Dat is in het kwadrant waar zich de minste kiezers bevinden.

Dalend politiek vertrouwen?

Een ontwikkeling die veel beschouwers van partijdemocratieën zorgen baart, is het dalende vertrouwen onder burgers in conventionele politiek, vooral bij instituties als partijen, regering en parlement. In een recentelijk verschenen en invloedrijk boek betoogt de Amerikaanse politicoloog Russell Dalton dat er in nagenoeg alle westerse democratische stelsels sprake is van een gestage daling van het vertrouwen in de belangrijke politieke instituties.¹⁹ Echter, wie dat boek goed leest, zal zien dat die daling niet in ieder land optreedt en zeker niet bij elke indicator voor politiek vertrouwen.

Een van de uitzonderingen is Nederland en in een recente studie hebben Philip van Praag en ik gedetailleerder gekeken naar ontwikkelingen in politiek vertrouwen in Nederland.²⁰ Daaruit blijkt dat er in Nederland geen sprake is van een

EEN CRISIS VAN DE PARTIJENDEMOCRATIE?

structurele daling in politiek vertrouwen, maar dat er tussen begin jaren zeventig en eind jaren negentig juist sprake was van een stijgende trend. Tussen 2000 en 2004 was er weer een sterke daling in het vertrouwen, maar tussen 2004 en 2006 nam het politieke vertrouwen van burgers weer toe. Het politieke vertrouwen van burgers was voor Nederlandse begrippen laag in twee perioden van polarisatie: ten tijde van het kabinet-Den Uyl en van het tweede kabinet Balkenende. Onze hypothese is dat juist de zo hevig bekritiseerde Nederlandse politieke cultuur – het streven naar consensus, het zoeken van compromissen, ‘de boel bij elkaar houden’, het ‘polderen’ – een positief effect heeft gehad op het vertrouwen van burgers in ‘de politiek’.

Er is echter nog zeer weinig bekend over de wijze waarop de politieke context en de daarmee samenhangende politieke cultuur inwerkt op het politieke vertrouwen van burgers. Dat is een van de thema’s waarnaar de komende jaren nader onderzoek zal worden verricht binnen drie promotieprojecten, waarvoor Jos de Beus, Philip van Praag en ik van NWO een subsidie toegekend hebben gekregen. Ik heb grote verwachtingen van deze projecten en van de drie promovendi die aan dit project zullen gaan werken, Bouchra Arbaoui, Benno Netelenbos en Lutz Hofer.

Rechtspopulisme

Sinds enkele decennia is het politieke landschap in West-Europa aangevuld met nieuwe partijen die soms ‘extreemrechts’ worden genoemd, soms ‘rechts-populistisch’ of ‘radicaal rechts’ en soms ‘anti-immigratiepartijen’. Voorbeelden hiervan zijn de Italiaanse MSI-*Alleanza Nazionale*, het Franse *Front National*, het Vlaams Blok/Vlaams Belang, de Nederlandse *Centrumdemocraten* en *LPF*, de Duitse *Republikaner* en de Oostenrijkse *FPÖ*. Vanwege de vermeende overeenkomsten tussen deze rechts-populistische partijen en fascistische stromingen uit het Interbellum, wordt de opkomst van dergelijke partijen door sommigen beschouwd als een gevaar voor de democratie.

Naar de aanhangers van dergelijke partijen is de laatste vijftien jaar veel onderzoek gedaan. Het beeld dat uit een groot deel van dit onderzoek naar voren kwam, was niet erg florissant. In de eerste plaats werd hun stem veelal geïnterpreteerd als een proteststem, ofwel een stem die niet echt inhoudelijk gemotiveerd

WOUTER VAN DER BRUG

was, maar een uiting van ongerichte woede of ontevredenheid met ‘de politiek’. Deze verklaring ging vaak gepaard met de constatering dat de aanhang van rechts-radicalen partijen vooral gerekruteerd wordt uit delen van het electoraat met een lage opleiding en een laag inkomen. Over de leiders van dergelijke partijen wordt daarnaast vaak beweerd dat zij ‘charismatisch’ zouden zijn. Als we een en ander samenvatten, dan is het oprijzende beeld dat van de laag opgeleide en kansarme burger, meestal een man, die zich uit een ongerichte woede tegen het establishment laat verleiden door een charismatische leider. De afgelopen jaren heb ik op dit terrein veel onderzoek verricht met verschillende collega’s, zoals Meindert Fennema, Jean Tillie, Joost van Spanje, Tony Mughan en Linda Bos.²¹ Uit dat onderzoek komt een heel ander beeld naar voren.

Sociaalstructurele achtergrondkenmerken en demografische variabelen verklaren slechts een paar procent van de variantie in voorkeuren voor dit soort partijen. Dat betekent dat deze partijen hun aanhang niet alleen rekruteren onder de laag opgeleide zogeheten ‘verliezers van de moderniteit’, maar uit alle lagen van de bevolking. Verder blijkt een keuze voor een dergelijke partij niet minder inhoudelijk gemotiveerd te zijn dan de keuzen die andere kiezers maken voor andere partijen. Bij nadere toetsing blijft ook weinig overeenstemming van de stelling over het belang van ‘charismatisch leiderschap’ voor rechts-populistische partijen. Politieke leiders zijn voor alle partijen belangrijk, maar dat blijkt bij rechts-populistische partijen niet in sterkere mate het geval te zijn dan bij andere partijen.²²

Met sociaalstructurele benaderingen blijkt het ten slotte ook niet goed mogelijk te zijn te verklaren waarom sommige van deze partijen electoraal succesvol zijn en andere nauwelijks succes hebben. Op basis van sociaalstructurele modellen zou men bijvoorbeeld verwachten dat het Waalse *Front Nationale* heel succesvol zou zijn, vanwege de hoge werkloosheid in Wallonië tengevolge van verouderde industrie. Ook ligt het voor de hand te verwachten dat in Vlaanderen, economisch een van de voorspoedigste regio’s van de EU, een rechts-populistische partij niet veel kans zou maken. Zoals u weet is het omgekeerde juist het geval.

Een aantal jaren geleden ontwikkelden Meindert Fennema, Jean Tillie en ik een model ter verklaring van verschillen in het electorale succes van rechts-populistische partijen, dat niet alleen uitgaat van kenmerken van kiezers, maar juist ook kijkt naar kenmerken van partijen en naar de concurrentie tussen partijen.²³ In dit onderzoek maakten wij gebruik van het begrip ‘politieke mogelijkhedenstructuur’, dat door Hanspeter Kriesi in Amsterdam is geïntroduceerd ter verklaring

EEN CRISIS VAN DE PARTIJENDEMOCRATIE?

van het succes van sociale bewegingen. Kriesi en zijn toenmalige promovendi (en tegenwoordig hoogleraren sociologie) Jan Willem Duyvendak en Ruud Koopmans toonden aan dat, hoewel er in veel omstandigheden een potentiële steun bestaat voor activiteiten van sociale bewegingen, schommelingen in de activiteiten van sociale bewegingen vooral moeten worden begrepen uit politieke omgevingsfactoren, zoals facilitering of repressie door de staat en de samenstelling van de regering.²⁴

Voor het succes van rechts-populistische partijen bleken dergelijke politieke omgevingsfactoren eveneens belangrijk te zijn, en dan vooral de concurrentie door de belangrijkste gevestigde rechtse partij. Als deze zich sterk profileert op rechts-populistische thema's als immigratie, dan blijkt de rechts-populistische partij minder succesvol te zijn, ook als deze een groot electoraal potentieel heeft. Een concreet voorbeeld hiervan bieden *Die Republikaner* uit Duitsland, een partij die in het begin van de jaren negentig een kiezerspotentieel had van rond 15 procent, maar nooit de kiesdrempel haalde doordat voor de meeste potentiële kiezers het CDU en vooral de CSU rechts genoeg waren. Omgekeerd kon het Vlaams Blok eind jaren negentig en in het begin van de eenentwintigste eeuw juist sterk groeien doordat er ten tijde van de kabinetten van Verhofstadt weinig concurrentie op rechts was.²⁵

Tot mijn genoegen constateer ik dat er recentelijk veel studies zijn verschenen waarin aandacht is voor politieke en strategische factoren die van belang zijn ter verklaring van de steun voor rechts-populistische partijen en bewegingen, zowel op individueel als op geaggregeerd niveau.²⁶ In mijn ogen zijn er in ieder geval drie belangrijke thema's die zich lenen voor toekomstig onderzoek op dit terrein. Ten eerste betreft dit onderzoek naar de consequenties van repressie van bewegingen die men als extremistisch beschouwt. Ten tweede gaat het om de vraag in welke mate een sterke partijorganisatie noodzakelijk is voor electoraal succes op de langere termijn. Een derde onderzoeksthema is de publieke beeldvorming via de media van politici in het algemeen en van populistische politici in het bijzonder. Ik heb hoge verwachtingen van twee getalenteerde promovendi, die onderzoek op dit terrein doen en die ik hierbij mede mag begeleiden: Linda Bos en Lutz Hofer.

Is de opkomst van rechts-populistische partijen symptomatisch voor de crisis waarin de West-Europese partijendemocratieën zouden verkeren? Dat is mij een aantal stappen te ver. De echte rechts-extremistische partijen die zich tegen de

WOUTER VAN DER BRUG

democratie keren of die zich niet houden aan democratische spelregels zijn uitermate klein en onsuccesvol. De rechts-populistische partijen die wel succes kennen, houden zich aan de democratische spelregels, en wat men er ook van mag vinden, zij verwerven steun op basis van hun inhoudelijke programma. Het lijkt mij essentieel voor een democratie dat ook afwijkende meningen vertegenwoordigd worden, en als dat gebeurt door partijen die zich aan de regels van de parlementaire democratie houden, dan mogen we niet te gemakkelijk van een crisis spreken.

Concluderend

Nu komen we natuurlijk terug op de vraag of er sprake is van een crisis van de westerse partijdemocratieën of niet. De historicus De Jonge²⁷ en mijn collega De Beus²⁸ hanteren een onderscheid tussen een crisis *van* de democratie en een crisis *in* de democratie. Van een crisis van de democratie is sprake als zowel elites als grote groepen burgers het fundamenteel oneens zijn over de uitgangspunten van democratisch bestuur, zoals het ideaal van politieke gelijkheid, persvrijheid en andere grondwettelijke bepalingen. In geen enkele westerse democratie is hiervan sprake.

Belangrijke elementen van een crisis *in* de democratie zijn: een fundamentele onzekerheid van oude politieke elites, grote onvrede onder belangrijke maatschappelijke groepen en burgers over ‘de politiek’, ongelooft in de toekomst van de huidige democratie en een algemene atmosfeer van verwarring en verdeeldheid. In verschillende westerse landen komen we deze kenmerken in meer of mindere mate tegen. Het antwoord op de vraag of er nu sprake is van een crisis in de democratie wordt daarmee afhankelijk van de mate waarin men elk van die elementen laat meewegen, en daarmee dreigt deze oninteressant te worden. In plaats van de vraag of er sprake is van een crisis ontkennend of bevestigend te beantwoorden, is het daarom interessanter de verschillende visies op de vermeende crisis in kaart te brengen en na te gaan op welke bewijsvoering deze visies berusten.

Een eerste lijn van argumentatie is die van ‘de verwerende burger’, die men vooral tegenkomt bij politieke commentatoren en bij sommige verongelijkte politici. Volgens deze commentatoren heeft de ontevreden burger onrealistisch hoge verwachtingen van het probleemoplossende vermogen van de overheid en raakt daar-

EEN CRISIS VAN DE PARTIJENDEMOCRATIE?

door noodzakelijkerwijs teleurgesteld. Vervolgens keert hij of zij zich te gemakkelijk af van 'de politiek' of laat zich te gemakkelijk verleiden door een nieuwe politieke stroming of beweging. Uiteraard kan iedereen wel een voorbeeld geven van een dergelijke 'verwende kiezer', maar als diagnose van electorale schommelingen schiet deze argumentatie duidelijk tekort, zoals ik heb laten zien.

Een tweede lijn van argumentatie is dat partijen falen. Zoals beargumenteerd door onder andere Peter Mair bestaat dit falen eruit dat partijen er niet in slagen burgers aan zich te binden.²⁹ Burgers zouden zich in toenemende mate afkeren van de partijpolitiek, hetgeen zich uit in dalende opkomstcijfers bij verkiezingen, dalende ledentallen en een dalend vertrouwen in conventionele politiek. Tegelijkertijd zouden partijelites zich minder op de samenleving richten en zich sterker oriënteren op de staat en het bestuur. Hierbij zijn verschillende vraagtekens te plaatsen. Door dalende ledenaantallen en minder nauwe banden met maatschappelijke organisaties zijn partijen inderdaad minder sterk organisatorisch geworteld in de samenleving. Dit heeft er echter juist toe geleid dat politici zich minder op hun partij zijn gaan richten en meer op de kiezer. Juist de onzekere electorale basis leidt ertoe dat partijen zich meer dan ooit rekenschap geven van schommelingen in publieke opinie en meer dan voorheen proberen het contact te onderhouden met kiezers. Moderne partijen zijn geen kartelpartijen geworden, zoals Katz en Mair voorspelden,³⁰ maar campagnepartijen. Dit leidt tot een toenemend belang van de massamedia in het politieke bedrijf, maar het betekent niet dat de invloed van burgers minder wordt.

Daarnaast hebben kiezers zich niet afgekeerd van de partijpolitiek. Er is namelijk geen systematische daling van opkomstcijfers, noch bestaat er een systematische daling van politiek vertrouwen. Rond het jaar 2000 bereikte het politieke vertrouwen in Nederland juist een hoogtepunt. Ik denk daarom dat het door Mair geschetste beeld te alarmistisch en te deterministisch is. Politieke partijen blijven noodzakelijk om leiders en bestuurders te rekruteren, en in de meeste landen moet je aan partijvorming doen om aan verkiezingen te kunnen deelnemen. Veel leden heb je daarvoor echter niet nodig. In tegenstelling tot Mair denk ik niet dat de transitie die partijen doormaken logischerwijze zal leiden tot een teloorgang van de partijdemocratieën en tot een meer autoritair bestuur, maar dat de wijze waarop partijen en partijstelsels veranderen per land verschillend zijn, afhankelijk van de historische, politieke en institutionele context.

WOUTER VAN DER BRUG

Een derde lijn van argumentatie is de stelling dat het politieke midden leegloopt en dat de opkomst van radicale partijen en bewegingen tot onbestuurbare situaties zullen leiden. Dit hoort men vaak ten aanzien van Nederland, maar ook bijvoorbeeld in Duitsland. De politieke stromingen die na de Tweede Wereldoorlog verantwoordelijk zijn geweest voor de inrichting van de verzorgingsstaten in West-Europa, de sociaal-democratie en de christen-democratie, verkeren in ideologische onzekerheid. Partijen uit beide stromingen hebben meegewerkt aan een neoliberale agenda, voor een belangrijk deel vanuit de EU geïnitieerd, waarin overheids-taken zijn geprivatiseerd en verzelfstandigd. Zij hebben echter nog geen heldere visie ontwikkeld op de twee belangrijkste sociale kwesties van deze tijd, namelijk de toekomst van de verzorgingsstaat en de problematiek rond migratie en integratie. In de ogen van burgers zijn de grote politieke stromingen daardoor ideologisch steeds dichterbij elkaar komen te staan en dat heeft ruimte geboden voor de opkomst van radicalere partijen ter linker- en rechterzijde. Zolang dat democratische partijen zijn, betekent dit strikt genomen dat de partijdemocratie juist naar behoren functioneert.

Partijen zullen zich erop in moeten stellen dat geëmancipeerde burgers zich weinig loyaal voelen en dus gemakkelijker van partij zullen wisselen. Die burger maakt zich echt niet zo druk om de stijl van politieke actoren, om de vraag hoe een partij haar leden raadpleegt, of het zich een partij of een beweging noemt, of om andere randverschijnselen. Het gaat die kiezer vooral om de inhoud, en van daaruit zijn er ten aanzien van het functioneren van de representatieve democratie twee problemen. Het ene probleem is dat combinaties van standpunten van grote groepen burgers door geen enkele partij worden vertegenwoordigd. Aan de ene kant is dit nu eenmaal een kenmerk van politieke representatie; er zullen altijd wel thema's zijn waarop je eigen standpunten afwijken van die van de partij waarop je hebt gestemd. Het is belangrijk vast te stellen dat juist politieke stelsels als de Nederlandse, met een lage drempel voor nieuwe partijen, responsief zijn ten aanzien van eisen van burgers. Wat je er inhoudelijk ook van mag vinden, de verkiezingen van 2002 hebben geleid tot een veel stringenter immigratiebeleid.

Een groter probleem is het uit de pas lopen van het vanuit de EU geïnitieerde neoliberale economische beleid met de publieke opinie in vrijwel alle EU-lidstaten. Er bestaat geen enkele relatie tussen uitslagen van verkiezingen voor het Europese parlement en de samenstelling van executieve organen zoals de Europese Commissie. Hierdoor vormen deze verkiezingen geen mechanisme waarlangs op-

EEN CRISIS VAN DE PARTIJENDEMOCRATIE?

vattingen van burgers kunnen doorwerken in beleid.³¹ Hier zit in mijn ogen het veelgenoemde democratische tekort van de EU, en ik denk dat alle kenmerken van een crisis in de democratie op het EU-niveau ruimschoots aanwezig zijn. Het is dan ook dringend noodzakelijk dat er hervormingen van de EU komen die leiden tot meer responsiviteit van beleidsmakers.

Woorden van dank

Aan het slot van mij inaugurele rede gekomen, acht ik het passend enkele woorden van dank uit te spreken. In de eerste plaats wil ik het College van Bestuur en de leden van de benoemingsadviescommissie danken voor het in mij gestelde vertrouwen.

Mijn benoeming tot hoogleraar Algemene Politicologie betekent voor mij een terugkeer bij de afdeling waar ik zelf student ben geweest en waar ik ook gepromoveerd ben. In deze periode had de afdeling Politicologie de reputatie conflicten niet alleen academisch te bestuderen, maar ook ervaringsdeskundig te zijn waar het ging om het ontstaan van conflicten. Daarnaast had de afdeling geen al te sterke reputatie op het terrein van conflictbeheersing. Een reputatie verwerft men vaak niet geheel ten onrechte, maar men komt er tegelijkertijd weer moeilijk vanaf. Tot mijn grote vreugde is de sfeer in het afgelopen decennium enorm verbeterd en dat is mede te danken aan de laatste twee afdelingsvoorzitters Jos de Beus en Maarten Hajer die zich hiervoor sterk hebben ingezet. Er wordt op collegiale wijze samengewerkt en er heerst een positieve stemming. Ik dank alle leden van de afdeling Politicologie voor de hartelijke wijze waarop jullie mij hebben verwelkomd. Met een aantal collega's uit de afdeling heb ik tot nu toe samengewerkt: Jos de Beus, Philip van Praag, Jean Tillie en Meindert Fennema. Ik ga ervan uit dat deze namenlijst de komende jaren zal groeien. Zo heb ik nu een kleine betrokkenheid bij een project waarvoor Geoffrey Underhill en Brian Burgoon een Europese subsidie hebben gekregen, en wellicht zal dit leiden tot nieuwe samenwerkingsverbanden.

Ik ben tien jaar lid geweest van ASCoR en iets korter werkzaam geweest bij de afdeling Communicatiewetenschap. Ik heb niet alleen veel dierbare herinneringen

WOUTER VAN DER BRUG

aan deze periode en aan mijn oud-collega's, ik realiseer mij ook dat ASCoR mij altijd veel ruimte heeft gegeven voor het ontwikkelen van verschillende onderzoekslijnen. De scheidslijnen tussen politicologie en communicatiewetenschap zijn vaak nogal vaag en op vele punten liggen mogelijkheden tot samenwerking op het terrein van onderwijs en onderzoek. Er gebeurt al veel op dit gebied. Zo werken Claes de Vreese en ik samen in verschillende onderzoeksprojecten, en ik hoop dat we deze samenwerking in de toekomst zullen voortzetten en wellicht kunnen intensiveren.

Wat voor communicatiewetenschap geldt, is evenzeer van toepassing op de sociologie en sommige subdisciplines van de antropologie. Veel sociologisch onderzoek is uiterst relevant voor politicologen en vice versa. Ik heb dan ook goede verwachtingen van toekomstige samenwerking binnen de ASSR met collega's in de afdeling Sociologie. De samenwerking tussen sociologie, communicatiewetenschap en politicologie past goed in een oude traditie van de Zevende faculteit, en ik hoop vanuit de ASSR recht te zullen doen aan deze traditie. Ook dank ik het bestuur en de staf van de ASSR, met name John Grin, José Komen en Philip Römer, voor het bieden van een professionele infrastructuur.

Voor mijn ontwikkeling als politicoloog is niemand zo belangrijk geweest als Cees van der Eijk, mijn leermeester en voorganger op deze leerstoel. Als promovendus heb ik Cees leren kennen en waarderen als een zeer inspirerende begeleider en ik heb nu de eer de eerste van zijn promovendi te zijn die tot hoogleraar is benoemd. Maar vlak na mij is Jean Tillie nu ook hoogleraar geworden, dus het gaat de goede kant op. Ik hoop niet alleen een waardig opvolger te zijn van Cees op deze leerstoel, maar hoop in de toekomst nog veel met hem samen te werken.

Mijn wetenschappelijke carrière heeft een nogal aarzelende start gekend. Toen ik in 1988 op vierentwintigjarige leeftijd besloot politicologie te gaan studeren waren mijn ouders bereid mij daarbij financieel te steunen, 'als ik mijn best maar zou doen'. Dat heb ik toen schoorvoetend beloofd, maar aan die belofte heb ik me wel gehouden. Mijn ouders en hun partners hebben mij altijd onvoorwaardelijk gesteund op momenten dat dit nodig was en daarvoor ben ik hen dankbaar. Mijn broer Sander kon door omstandigheden mijn promotie niet bijwonen, maar ik ben erg blij dat hij er vandaag wel bij is.

EEN CRISIS VAN DE PARTIJENDEMOCRATIE?

De eerste keer dat ik deze aula betrad, was toen mijn vader zijn proefschrift verdedigde. Mijn vader was universitair hoofddocent en was in een zeker stadium van zijn carrière zonder meer professorabel, maar is nooit hoogleraar geworden. Ik realiseer mij dus dat een benoeming tot hoogleraar niet alleen van persoonlijke kwaliteiten afhangt, maar vaak ook van toevallige omstandigheden. Dat besef voorkomt hopelijk dat ik het nu al te hoog in mijn bol krijg. De ironie wil overigens dat mijn vader aan zijn proefschrift de stelling toevoegde: 'Een carrière aan één der Nederlandse universiteiten dient te worden afgeraden'. Hij schreef deze woorden in 1986, in een hectische periode waarin sprake was van veel bestuurlijke willekeur. Ik denk dat er op Nederlandse universiteiten en zeker op deze universiteit veel is verbeterd. Ik ben daarom blij dat ik in dit geval zijn advies niet heb gevolgd, maar ben benieuwd straks te horen hoe hij hier nu over denkt.

Het mag soms wat obligaats lijken om in je dankwoord je partner te noemen, maar dat is nu zeker niet het geval. Sandra heeft de afgelopen jaren niet alleen als partner en geliefde een centrale rol in mijn leven gespeeld. Zij is voor mij ook een intellectuele sparringpartner en mijn voornaamste raadgever. Zij heeft mij altijd gestimuleerd om het maximale uit mezelf te halen en zonder haar zou ik hier vandaag misschien wel niet hebben gestaan.

Mijn dochters Natasja en Lana zagen het absoluut niet zitten om hier te komen en hun vader in deze aparte uitdossing te zien optreden. Ik moet toegeven dat ik deze verkleedpartij ook wel wonderlijk vind. Maar zo zien jullie maar, zelfs ik pas me af en toe aan. Jullie moesten er een beetje aan wennen dat ik nu 'professor' ben, want jullie beeld van een hoogleraar is toch vooral dat van een oudere heer met een grijze baard. Op dit punt kan ik jullie echter geruststellen. Ook al ben ik nu professor, ik zal nooit een baard laten staan.

Ik heb gezegd.

Noten

1. Ik dank Sandra Zwier, Jos de Beus en Meindert Fennema voor hun commentaar op een eerdere versie van deze inaugurele rede. De uiteindelijke tekst is uiteraard mijn eigen verantwoordelijkheid.
2. Volgens Daalder (1994), ontleend aan Daudt (1998). Zie ook: De Rooy (1998). Van Thijn (1998) geeft als oud-student een boeiend, soms wat treurig stemmend, maar vaak ook hilarisch relaas van die eerste periode.
3. Zie o.a. Barents (1950).
4. Mair (2006, p. 31) komt tot de conclusie dat partijen zich zo sterk op de staat hebben georiënteerd en zo weinig op burgers, dat '(...) we find ourselves reaching for some notion of democracy without the demos'.
5. Het beeld van de kiezer als 'stuifzand' komt van Schuyt (2003).
6. Franklin (1992).
7. Zie voor ander onderzoek waaruit blijkt dat kiezers ideologie gebruiken als een cognitieve 'cue', o.a.: Feldman & Conover (1993), Granberg & Holmberg (1986) en Popkin (1991).
8. Het technische probleem staat bekend als 'Independence of irrelevant alternatives' en doet zich uiteraard niet alleen bij partijkeuze voor maar bij de analyse van elke ipsatieve nominale afhankelijke variabele. Zie voor een discussie van de nadelen van standaardmethoden, o.a.: Van der Brug, Van der Eijk & Franklin (2007, pp. 33-36), Van der Eijk & Kroh (2002).
9. Van der Brug, Van der Eijk & Franklin (2007).
10. Uiteraard kunnen ook factoren van meer culturele aard bepalend zijn voor het nut dat actoren ontleen aan verschillende keuzealternatieven.
11. Zie o.a. Tillie (1995).
12. Van der Brug (1999).
13. Zie o.a. Kroh, Van der Brug & Van der Eijk (2007). Zie voor Nederland: Van der Brug (2004) en Van Holsteyn & De Ridder (2005).
14. Dat onzekere politici vervolgens lollig lopen te doen in allerlei lichtvoetige infotainment programma's, komt de reputatie van 'de politiek' waarschijnlijk niet ten goede.
15. Zie o.a. Inglehart (1984), Kitschelt (2005) en Kriesi c.s. (2006).
16. zie o.a. Middendorp (1991), Pellikaan (2006).
17. Van der Brug & Van Spanje (2007).
18. Van de respondenten uit de vijftien EU-lidstaten van vóór de uitbreiding vindt gemiddeld 70 procent dat inkomensverschillen moeten worden verkleind (Van der Brug & Van Spanje, 2007). Ook vindt een meerderheid van de Nederlandse bevolking dat de overheid over meer geld moet beschikken om openbare voorzieningen mogelijk te maken (o.a. Becker & Dekker, 2005, p. 337; Tammes & Dekker 2007, p. 72).

19. Dalton (2004).
20. Van der Brug & Van Praag (2007).
21. Zie o.a. Bos & Van der Brug (2007), Van der Brug (2003), Van der Brug, Fennema & Tillie (2000), Van der Brug & Fennema (2003), Van der Brug & Mughan (2007) en Van Spanje & Van der Brug (2007).
22. Van der Brug & Mughan (2007).
23. Van der Brug, Fennema & Tillie (2005).
24. Zie o.a. Koopmans (1992), Duyvendak (1992) en Kriesi, Koopmans, Duyvendak & Giugni (1995).
25. Van der Brug, Fennema & Tillie (2005). Zie ook de conclusies van Van der Brug & Fennema (2003).
26. zie o.a.: Carter (2005), Givens (2005), Golder (2003), Koopmans, Statham, Giugni & Passy (2005) en Norris (2005). Zie voor een kritisch overzicht van deze literatuur: Van der Brug & Fennema (2007).
27. De Jonge (1968).
28. De Beus (te verschijnen).
29. Mair (2006).
30. Katz & Mair (1995).
31. Van der Brug & Van der Eijk (2007).

Referenties

- Barents, J. (1950), *De wetenschap der politiek. Een terreinverkenning*. Den Haag: A.A.M. Stols
- Becker, J. & P. Dekker (2005), 'Beeld van beleid en politiek', in: T. Roes (red.), *De sociale staat van Nederland 2005*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Beus, J. de (te verschijnen), *The Advance of Audience Democracy, Political Representation in the West since 1989 and 2001*.
- Bos, L. & W. van der Brug (2007), *Public images of leaders of anti-immigration parties*. Paper presented at the fourth General Conference of the European Consortium of Political Research in Pisa, Italy, from 6-8 September 2007
- Brug, W. van der (1999), 'Floating Voters or Wandering Parties? The Dutch National Elections of 1998'. *West European Politics* 22: 179-186
- Brug, W. van der (2003), 'How the LPF fuelled Discontent: Empirical Tests of Explanations of LPF-support'. *Acta Politica* 38(1): 89-106
- Brug W. van der (2004), 'Zwevende of geëmancipeerde kiezers?', in: *Jaarboek De Nederlandse Politieke Partijen 2002*. Groningen: DNPP, 230-251
- Brug, W. van der & C. van der Eijk (red., 2007), *European Elections and Domestic Politics: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*. Notre Dame: University of Notre Dame Press
- Brug, W. van der, C. van der Eijk & M. Franklin (2007), *The Economy and the Vote: Economic Conditions and Elections in Fifteen Countries*. Cambridge: Cambridge University Press
- Brug, W. van der & M. Fennema (2003), 'Protest or mainstream? How the European anti-immigrant parties have developed into two separate groups by 1999'. *European Journal of Political Research* 42(1): 55-76
- Brug, W. van der & M. Fennema (2007), 'What causes people to vote for a radical right party? A review of recent work'. *International Journal of Public Opinion Research* 19(4): 474-487
- Brug, W. van der, M. Fennema & J. Tillie (2000), 'Anti-immigrant Parties in Europe: Ideological or Protest Vote'. *European Journal of Political Research* 37: 77-102
- Brug, W. van der, M. Fennema & J. Tillie (2005), 'Why Some Anti-immigrant Parties Fail and Others Succeed: A Two-step Model of Electoral Support'. *Comparative Political Studies* 38(5): 537-73
- Brug, W. van der & A. Mughan (2007), 'Charisma, Leader Effects and Support for Right-wing Populist Parties'. *Party Politics* 13(1): 29-51
- Brug, W. van der & P. van Praag (2007), 'Erosion of Support for Political institutions in the Netherlands: Structural or Temporarily? A Research Note'. *Acta Politica* 42(4): 443-458

- Brug, W. van der & J. van Spanje (2007), *Immigration, Europe and the 'new' cultural cleavage*. Paper presented at the fourth General Conference of the European Consortium of Political Research in Pisa, Italy, from 6-8 September 2007
- Carter, E.L. (2005), *The extreme right in Western Europe*. Manchester: Manchester University Press
- Daalder, H. (1994), 'Universitair Panopticum', *Maatstaf, Maandblad voor de letteren* 42(2): 59-68
- Dalton, R.J. (2004), *Democratic Challenges, Democratic Choices; The erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press
- Daudt, H. (1998), 'Jan Barents. Grondlegger van de Nederlandse politicologie', in: J. Goudsblom, P. de Rooy & J. Wieten (red.), *In de Zevende. De eerste lichte hoogleraren aan de politiek-sociale faculteit in Amsterdam*. Amsterdam: Het Spinhuis
- Duyvendak, J.W. (1992), *The Power of Politics. France: New Social Movements in an Old Polity*. Dissertatie, UvA
- Eijk, C. van der, W. van der Brug, M. Kroh & M. Franklin (2006), 'Rethinking the dependent variable in electoral behavior – on the measurement and analysis of utilities', *Electoral Studies* 25(3): 424-447
- Eijk, C. van der & M. Kroh (2002), *Alchemy or Science? Discrete Choice Models for Analyzing Voter Choice in Multi-Party Contests*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association. Boston, August 2002
- Feldman, S. & P. J. Conover (1983), 'Candidates, Issues, and Voters: the Role of Inference in Political Perception', *Journal of Politics* 45: 812-839
- Franklin, M. (1992), 'The decline of cleavage politics', in: M. Franklin, T. Mackie & H. Valen (red.), *Electoral Change. Responses to evolving social and attitudinal structures in Western countries*. Cambridge: Cambridge University Press
- Givens, T.E. (2005), *Voting radical right in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press
- Golder, M. (2003), 'Explaining variation in the success of extreme right parties in Western Europe'. *Comparative Political Studies* 36: 432-466
- Granberg, D. & S. Holmberg (1988), *The Political System Matters: Social Psychology and Voting Behavior in Sweden and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press
- Holsteyn, J. van & J. de Ridder (2005), *Alles blijft anders: Nederlandse kiezers en verkiezingen in het begin van de 21^e eeuw*. Amsterdam: Aksant
- Jonge, A.A. de (1968), *Crisis en critiek der democratie: anti-democratische stromingen en de daarin levende denkbeelden over staat in Nederland tussen de wereldoorlogen*. Assen: Van Gorkum
- Katz, R.S. & P. Mair (1995), 'Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party'. *Party Politics* 1(1): 5-28
- Kitschelt, H. (1995), *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis*. Ann Arbor, MI: University of Michigan

- Koopmans, R. (1992), *Democracy from Below. New Social Movements and the Political System in West Germany*. Dissertatie, UvA
- Koopmans, R., Statham, P., Giugni, M. & Passy, F. (2005), *Contested citizenship. Political contention over migration and ethnic relations in Western Europe*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Kriesi, H., E. Grande, R. Lachat, M. Dolezal, S. Bornschieer & T. Frey (2006), 'Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared.' *European Journal of Political Research* 45: 921-956
- Kriesi, H., R. Koopmans, J.W. Duyvendak & M.G. Giugni (1995), *New Social Movements in Western Europe. A Comparative Analysis*. Londen: UCL Press
- Kroh, M., W. van der Brug & C. van der Eijk (2007), 'Voter Volatility Explained', in: W. van der Brug & C. van der Eijk (red.), *European Elections and Domestic Politics: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*. Notre Dame: University of Notre Dame Press
- Mair, P. (2006), 'Polity-scepticism, party failings, and the challenge to European democracy'. *Uhlenbeck Lecture 24*. Wassenaar: NIAS
- Middendorp, C. (1991), *Ideology in Dutch Politics. The Democratic System Reconsidered 1970-1985*. Assen: Van Gorkum
- Norris, P. (2005), *Radical right. Voters and parties in the electoral market*. New York: Cambridge University Press
- Pellikaan, H. (2006), 'De politieke ruimte en ideologische kenmerken van een partij', in: H. Pellikaan & S. van der Lubben (red.), *Ruimte op rechts? Conservatieve onderstroom in de lage landen*. Utrecht: Spectrum
- Popkin, S. (1991), *The Reasoning Voter*. Chicago: University of Chicago Press
- Rooy, P. de (1998), 'Oprichters en leermeesters', in: J. Goudsblom, P. de Rooy & J. Wieten (red.), *In de Zevende. De eerste lichtung hoogleraren aan de politiek-sociale faculteit in Amsterdam*. Amsterdam: Het Spinhuis
- Schuyt, K. (2003), 'Kiezers als stuifzand'. *de Volkskrant*, 15 januari 2003
- Spanje, J. van & W. van der Brug (2007), 'The Party as Pariah – Ostracism of Anti-Immigration Parties and its Effect on their Ideological Positions'. *West European Politics* 30(5): 1022-1040
- Tammes, P. & P. Dekker (2007), 'Het opinieklimaat', in: R. Bijl, J. Poelhouwer & E. Pommer (red.), *De sociale staat van Nederland 2007*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Thijn, E. van (1998), *Vijftig jaar PSF/PSCW*. Amsterdam: Het Spinhuis
- Tillie, J. (1995), *Party Utility and Voting Behaviour*. Amsterdam: Het Spinhuis